

*Присвячено
140-річчю географії
у Львівському національному університеті
імені Івана Франка*

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV
GEOGRAPHY FACULTY. DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL GEOGRAPHY
GEOGRAPHICAL COMMISSION OF SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
LVIV DEPARTMENT OF UKRAINIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY

PHILOSOPHY DOCTOR OLENA STEPANIV: GEOGRAPHER, LOCAL-AREA RESEARCHER, EDUCATOR

PROCEEDINGS
International scientific online seminar dedicated
to the 130th anniversary of the scientist
(Ukraine, Lviv, December 20, 2022)

LVIV – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ. КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ
ГЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
ЛЬВІВСЬКИЙ ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО ГЕОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА

ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ ОЛЕНА СТЕПАНІВ: ГЕОГРАФ, КРАЄЗНАВЕЦЬ, ПЕДАГОГ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародного наукового онлайн-семінару
до 130-ліття від народження ученої
(Україна, м. Львів, 20 грудня 2022 р.)

ЛЬВІВ – 2023

УДК 91-051(477)"1892/1963"О.Степанів(06)

Д 63

Редакційна колегія: проф. Р. Гладішевський (голова), проф. В. Качмар (голова), доц. В. Біланюк (співголова), проф. О. Шаблій (співголова, відп. ред.), доц. І. Гудзеляк (співголова, відп. ред.), доц. М. Влах (заступник голів), асист. Л. Котик (відп. секретар), зав. навч. лабораторією М. Хоминець (секретар).

*Рекомендовано Вченою радою географічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
Протокол № 8 від 23 листопада 2022 р.*

Д 63 Доктор філософії Олена Степанів: географ, краєзнавець, педагог : матеріали Міжнародного наукового онлайн-семінару до 130-ліття від народження ученої (Україна, м. Львів, 20 грудня 2022 р.). Львів : Простір-М, 2023. 268 с.

Подано наукові статті з таких напрямів наукових досліджень: Олена Степанів: географ та освітянин; географія і війна; погляди Олени Степанів і сучасний розвиток транспорту, геоурбаністики, краєзнавства, мандрівництва; освіта, наука та енциклопедична діяльність; модерні напрями суспільно-географічних досліджень.

УДК 91-051(477)"1892/1963"О.Степанів(06)

Автори опублікованих матеріалів відповідають за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей. Текст подано з незначною літературною редакцією та корекцією текстів зі збереженням авторського стилю. Думка авторів статей може не збігатися з думкою організаторів наукового семінару.

Адреса редакційної колегії:

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра економічної і соціальної географії,
вул. П. Дорошенка, 41, ауд. 56, м. Львів, 79000

Тел.: +38 032 239 45 73

E-mail: esg.dep.geography@lnu.edu.ua; kafedra.lviv@gmail.com

© Автори статей, 2023

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2023

Доктор філософії
Олена Степанів
(1892-1963)

ПЕРЕДНЕ СЛОВО

Олена Степанів – доктор філософії (1921), професор, науковець-географ та історик, педагог, організатор науки та освіти, член Наукового Товариства ім. Шевченка. Знана своєю громадською діяльністю напередодні та в часи Першої світової війни. Брала участь у жіночому русі та параліментарних організаціях – «Пласті», «Соколах», «Січах», героїчно боролася на полях Першої світової війни у лавах Українських Січових Стрільців та Української Галицької Армії. Була активісткою «Учительської громади» та кооперативного руху в міжвоєнний період та ін.

Олена Степанів зробила вагомий внесок у географічне українознавство і регіоналістику, демогеографію і геоурбаністику, дослідження природних ресурсів Західного регіону України. Вона автор до 100-та наукових праць, есеїв та спогадів, частина з яких втрачена.

Народилася 7 грудня 1892 р. у с. Вишнівчик колишнього Перемишлянського району на Львівщині у родині священника. Батько Іван був активним громадським діячем, мати Мінодора із священничої родини Кунцевичів провадила домашнє господарство. Олена Степанів закінчила Львівську учительську семінарію (1912), екстерном здала екзамен на атестат зрілості у Першій українській гімназії Львова і 1914 р. закінчила два курси філософського відділу Львівського університету. Після Великої війни навчалась у Віденському університеті, де захистила докторат (1921). Тема докторської дисертації «Розвиток і розподіл суспільства давньої Русі до половини XIII ст.».

У Відні одружилася з генерал-хорунжим армії Української Народної Республіки Романом Дашкевичем (1920) і повернулася до Львова. Працювала професором Гімназії Сестер Василянок (1921–1935), референтом Ревізійного Союзу Українських Кооператив (1935–1939). Під час окупації Львова нацистами керувала Статистичним бюро міста, а після відновлення советського режиму – в наукових і навчальних закладах Львова та Києва (1946 року була «почесно» депортована в Київ разом з І. Крип'якевичем та В. Огоновським). Засуджена трійкою МГБ на підставі сфабрикованих обвинувачень до 10-ти років ув'язнення в таборах суворого режиму (1950). Звільнена у 1956 р. Померла 11 липня 1963 р. Реабілітована.

З-поміж наукових праць найвідомішою є книга «Сучасний Львів» (1943), яка чотири рази перевидавалася (1953, 1992, 2002, 2003), «Економгеографія українських земель» (цикл лекцій, 1938; рукопис опубліковано 2002-го і 2003-го років), «Дністер – важлива транспортна магістраль» (рукопис, 1948 р., опублікований у 2003 р.), «Напередодні великих подій» (1930) та «Кооперативи здоровля» (1937, 1938), а також геополітична мініатюра «Крим: ключ Чорного моря» (1943) (усі повторно опубліковані 2003 року).

Іменем Олени Степанів у Львові названо гуманітарну гімназію і вулицю. У 2003 р. їй встановлено і освячено меморіальну дошку на будинку, де була розміщена Гімназія Сестер Василянок (автор Ярослав Скакун), а також 2012 р. – меморіальну таблицю у дворіку географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Відновлено музей у рідному селі Вишнівчик. Видано за редакцією професора О. Шаблія дві книги праць О. Степанів. З 2015 року міський голова Львова щорічно вручає «Відзнаку ім. Олени Степанів» жінкам, які мають видатні заслуги в галузі освіти, науки, культури та в громадській сфері.

Професор Олег ШАБЛІЙ

Білецький Мирослав, Котик Любов РОЗВИТОК ЕКСКУРСІЙНОГО ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ М. ДОЛИНА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	167
Мороз Соломія ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ САНАТОРНО- КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	180
Ванда Ірина, Котик Любов АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ ОЛЕНИ СТЕПАНІВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	186
Розділ IV. ОСВІТА, НАУКА, ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ	195
Садова Уляна, Степура Тетяна, Корицька Ольга, Дідух Наталія ПЕРЕГУК ВІКІВ: ДО ПИТАННЯ ПРО МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ ДОКТОРСЬКИХ ШКІЛ В УКРАЇНІ	195
Шаблій Олег ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА	200
Шаблій Олег АНГЛОМОВНА «ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА»	207
Книш Мирослава, Котик Любов ДО АКТУАЛЬНОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА»	211
Теліш Павло АНАТОЛЬ ВАХНЯНИН ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК ГІМНАЗІЙНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ	219
Розділ V. МОДЕРНІ НАПРЯМИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	225
Влах Мирослава ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ КОНСТРУКТИВИ МОНОГРАФІЇ «ВЕРБАЛЬНА МОВА СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ: СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК»	225
Грицевич Володимир МОДЕЛЮВАННЯ ГЕОПРОСТОРОВОЇ МІНЛИВОСТІ СУСПІЛЬНИХ ЯВИЩ	230
Поплавська Інна ГЕОГРАФІЯ ДОБРОБУТУ ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ)	233
Чайка Ірина ТРАНСФОРМАЦІЯ СІЛЬСЬКОЇ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ ВПРОДОВЖ ХХ СТОЛІТТЯ ТА ЇЇ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ НАСЛІДКИ	236
Михайлюк Анжела ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ЗОВНІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ГАЛИЧИНИ В ХІХ–ХХІ СТ.	240

4. Енциклопедія українознавства. – Т. 11. – Нью-Йорк; Париж, 1995 / За ред. В. Кубійовича.
5. Кубійович В., Маркус В. Дві українські енциклопедії / В. Кубійович, В. Маркус. – Нью-Йорк : Пролог, 1961. – 145 с. – (Суспільно-політична бібліотека; ч. 11).
6. Кубійович В. Дискусія довкола питання про міжнародний статус УРСР / В. Кубійович // Вісті з Сарселю. – 1983–1984. – Ч. 25. – С. 44.
7. Романів О. Довгий, тернистий шлях українства. Репринтне відтворення видання 1955–1984 років // Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-II). – Львів, 1993. – Т. 1. – С. X–XVI, 1–4. – URL: <http://izbornyk.org.ua/encycl/euii002.htm>.
8. Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення / О. Шаблій. – Париж; Львів : Фенікс, 1996. – 704 с.
9. Шаблій О. І. Суспільна географія. Кн. 5. На важелях долі / Шаблій О. І. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. – С. 297–310 с.

УДК 378.4.091.214.18-027.557:911.3

ДО АКТУАЛЬНОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА»

Мирослава Книш, Любов Котик

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна, м. Львів

Змістове оновлення навчальних курсів, які викладаються у вищій школі, у рамках підготовки вчителів географії є на часі. «Глобальні проблеми людства» — один із навчальних курсів, який викладається для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми 014.07 Середня освіта (географія).

Означено актуальність викладання навчальної дисципліни у межах освітньої програми. Наголошено на відображенні у її змісті головних тенденцій сучасного розвитку людства і викликів, які перед ним постали. Розкрито зв'язок навчального курсу з іншими нормативними та вибірковими освітніми компонентами освітньої програми. Означено загальні й фахові компетентності, набуття яких забезпечує вивчення навчальної дисципліни. Розкрито програмні результати набуття яких студентами передбачено у рамках курсу «Глобальні проблеми людства».

Обґрунтовано, що при укладанні структури курсу важливо враховувати багатоманітність підходів до означення глобальних проблем людства та їх типології. Наголошено на важливості формування м'яких навичок майбутніх вчителів географії у процесі вивчення дисципліни «Глобальні проблеми людства».

Ключові слова: навчальний курс, глобальні проблеми людства, середня освіта, географія, актуальність викладання, компетенції, програмні результати навчання.

TO RELEVANCE OF COURSE TEACHING «GLOBAL ISSUES OF HUMANITY»

Myroslava Knysh, Liubov Kotyk

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine, Lviv

A meaningful update of the educational courses taught in higher education within the framework of geography teacher training is timely. «Global Issues of Humanity» — one of the courses taught to students of the second (master's) level of higher education of the educational program 014.07 Secondary education (geography).

The relevance of teaching the course within the educational program is formulated. Emphasis is placed on the reflection in the course content of the main trends in the modern development of humanity and the challenges that have arisen before it. The connection of the educational course with other normative and selective educational components of the educational program is revealed. General and professional competences, the acquisition of which is provided by studying the course, are defined. The programmatic

results of which students are expected to acquire as part of the course «Global Issues of Humanity» have been disclosed.

It is substantiated that when arranging the structure of the course, it is important to take into account the diversity of approaches to the definition of global issues of humanity and their typology. The importance of the formation of soft skills of future geography teachers in the process of studying the course «Global Issues of Humanity» is emphasized.

Keywords: educational course, global issues of humanity, secondary education, geography, relevance of teaching, competencies, program learning outcomes.

Освітній процес у середній школі динамічний, чутливий до освітніх трендів та запитів суспільства на знання та навички майбутніх поколінь, враховує вікові психологічні особливості учасників освітнього процесу, є запорукою формування національної безпеки України. Впровадження в середній школі засад Нової української школи [16] і ґрунтовне оновлення змісту навчальних програм з Географії для закладів середньої освіти [4; 5] та методики її навчання [1–3; 10; 11; 13; 15; 18], зумовлює трансформацію освітнього процесу підготовки магістрів за спеціальністю 014.07 Середня освіта (географія) — майбутніх вчителів географії.

На часі — впровадження міждисциплінарного підходу до підготовки вчителів географії. Це зумовлено загальною тенденцією зближення наукової теорії та практики у навчальному процесі, переходом до методики навчання через дослідження, зосередження уваги на заохоченні наукової цікавості та наукового пошуку учнів. За сучасного технологічного розвитку науки, це можливо здійснити тільки у руслі міждисциплінарного підходу.

Багато географічних дисциплін у своєму розвитку зорієнтовані на використання міждисциплінарного підходу [9; 14; 20], що полегшує географії процес інтеграції у сучасний освітній процес у середній школі.

Викликом для географії, як навчальної дисципліни, є перехід закладів загальної освіти до навчання у старшій школі за типовими освітніми програмами, що передбачають вивчення інтегрованого курсу «Природничі науки». Навчальні програми з цього курсу розроблені [19]. Головним завданням курсу означено: *«передати дух наукового пізнання, навчити конструювати комплексну картину навколишнього світу з окремих розрізнених фактів, показати об'єктивність, перевіреність та системність наукових знань, продемонструвати науку як найважливіший чинник технічного прогресу й перетворення дійсності»* [19]. Для географічних знань, які формують просторову Картину світу, розкривають взаємозалежність природних і суспільних процесів, пояснюють геопросторові відмінності поширення явищ і процесів у навчальній програмі відведено мало годин на вивчення. Тому важливим є подання цих знань для майбутніх вчителів географії, які через власний освітній досвід та повсякденну освітню практику будуть інфлуенсерами з географії у старшій школі. Однією з навчальних дисциплін освітньої програми Середня освіта (географія), яка виконує цю функцію є «Глобальні проблеми людства».

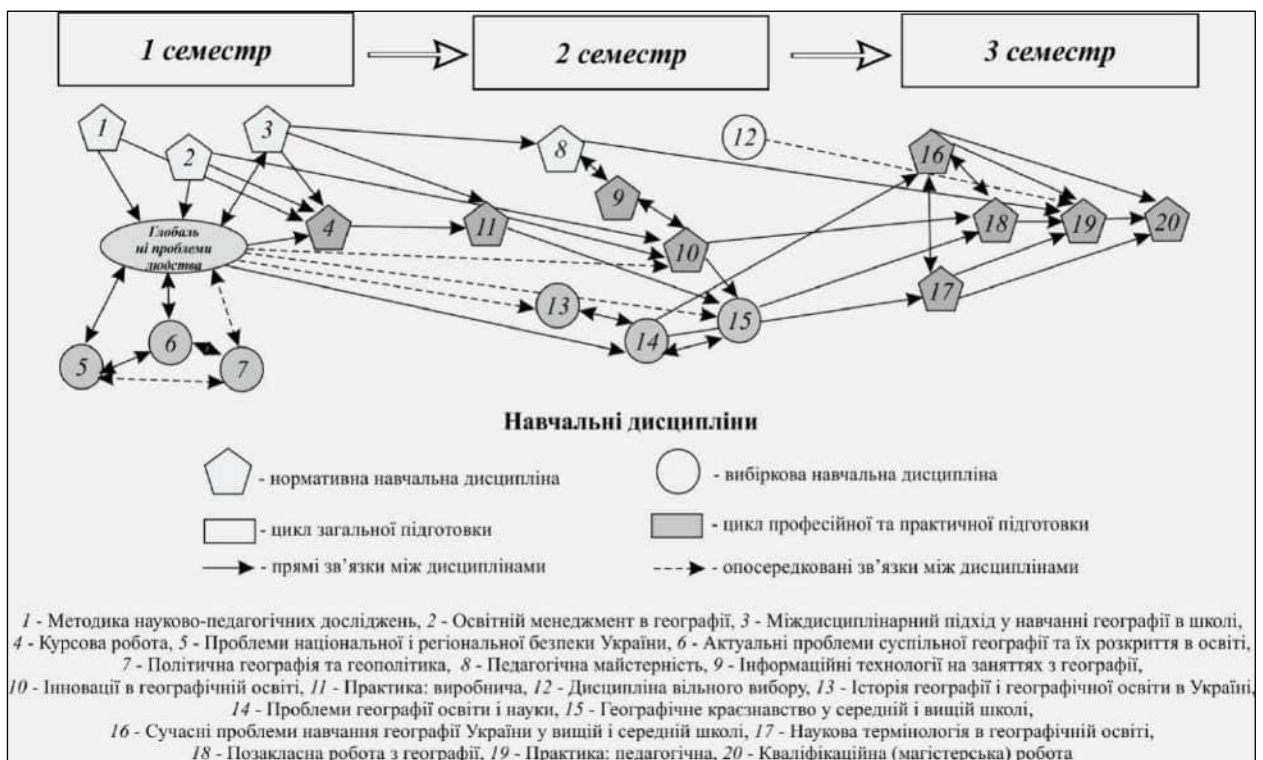
Навчальна дисципліна «Глобальні проблеми людства» викладається для студентів першого курсу денної форми навчання галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014.07 Середня освіта (географія) другого (магістерського) рівня вищої освіти [17]. Вона входить до групи вибіркового навчальних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки блоку «Економічна і соціальна географія», які розроблені на кафедрі економічної і соціальної географії ЛНУ імені Івана Франка у рамках цієї освітньої програми.

Актуальність вивчення глобальних проблем людства зумовлена [7, 8]:

- викликами світових інтеграційних процесів;
- неконтрольованим збільшенням кількості населення планети на фоні регіональних демографічних диспропорцій розвитку (депопуляція, високий рівень природного приросту, низька тривалість життя; міграційні потоки; біженці; псевдоурбанізація, тощо);
- загостренням продовольчої проблеми (голод, переїдання, незбалансоване харчування, трансформація культури харчування під впливом досягнень фармакології, харчових трендів та ін.);
- вичерпністю сировинних та енергетичних ресурсів та пошуком нових видів сировини й альтернативних джерел палива й енергії;

- погіршенням стану здоров'я населення (епідемія COVID-19, хвороби цивілізації тощо);
- зростанням рівня агресії у світі на фоні високого рівня милітаризації глобальних й регіональних держав (загроза початку III світової війни, гібридні й інформаційні війни, тероризм та ін.);
- диспропорціями соціально-економічного розвитку регіонів та держав;
- викликами соціальних негараздів (злочинність, наркоманія тощо);
- необхідністю впровадження на глобальному рівні засад демократії та сталого розвитку (скорочення демократії та виокремлення нових тоталітарних держав імперського типу, глобальний уряд, гнучке IT-урядування та управління, функціонування міжнародних організацій, подолання проблем глобальних кліматичних змін та ін.);
- формуванням глобального інформаційного суспільства (кіберпростір, віртуальна і доповнююча реальності, подальший розвиток Internet, гарантування захисту державної та особистої інформації (сек'юритизація кіберпростору), дїпфейк та ін.);
- новими здобутками науки (ГМО-продукти, клонування, генна медицина, редагування геному людини, 3D-принтери, розумні машини (*mind-hard*) та розумне програмне забезпечення (*mind-soft*)) на фоні росту функціональної та абсолютної неграмотності;
- прагненням конструктивного освоєння Світового океану, Антарктиди, навколосонячного, сонячного і позасонячного просторів;
- гарантуванням усесторонньої безпеки людству, як біологічному виду та забезпеченням подальшого його прогресивного розвитку, тощо.

Освітня компонента «Глобальні проблеми людства» займає важливе місце у структурі навчальних дисциплін магістрів-географів (рис. 1).

Рис. 1. «Глобальні проблеми людства» у системі освітніх компонентів ОПП Середня освіта (географія) другого (магістерського) рівня вищої освіти

Вона тісно пов'язана з нормативними навчальними дисциплінами циклу загальної («Методика науково-педагогічних досліджень», «Освітній менеджмент в географії», «Міждисциплінарний підхід у навчанні географії в школі», «Педагогічна майстерність») та професійної і практичної підготовки («Інформаційні технології на заняттях з географії», «Інновації в географічній освіті», «Сучасні проблеми навчання географії України у вищій і серед-

ній школі», «Наукова термінологія в географічній освіті», «Позакласна робота з географії», «Курсова робота», «Практика: педагогічна»), вибірковыми навчальними дисциплінами циклу загальної підготовки («Країнознавство»), професійної і практичної підготовки («Проблеми національної і регіональної безпеки України», «Історія географії і географічної освіти в Україні») і блоком вибірових дисциплін «Економічна і соціальна географія» («Актуальні проблеми суспільної географії та їх розкриття в освіті», «Політична географія та геополітика», «Проблеми географії освіти і науки», «Географічне краєзнавство у середній і вищій школі»).

Вивчення навчальної дисципліни «Глобальні проблеми людства» забезпечує формування фахових компетентностей майбутніх вчителів географії [17]:

- здатність використовувати систему наукових знань для організації навчальної діяльності у закладах освіти з урахуванням особливостей самого предмету (географії);
- здатність застосовувати знання про сучасні досягнення у предметних областях, а також застосовувати міждисциплінарні підходи у навчанні географії;
- здатність усвідомлювати сутність взаємозв'язків між довкіллям та суспільством, розуміти концепцію сталого розвитку та впроваджувати її засади у навчальному процесі;
- здатність застосовувати базові знання з природничої та суспільної географії для формування розуміння причинно-наслідкових зв'язків та уміння їхнього застосування у професійній, соціальній діяльності.

Унаслідок вивчення дисципліни студент повинен

знати:

- означення категорій з тематики глобальних проблем людства: глобальний, глобальні проблеми, глобалістика, геоглобалістика, глобалізація, глобалізм, глобальне моделювання, геопросторова організація глобальних проблем людства тощо;
- наукові підходи до типології глобальних проблем;
- предметне поле дослідження глобальних проблем людства та особливості історичних етапів їхнього розвитку [24], світові центри досліджень глобальних проблем людства та провідних вчених сьогодення;
- зміст навчальних програм з Географії для закладів загальної середньої освіти та особливості розкриття у них тематики глобальних проблем людства;
- суспільно-географічні аспекти проблеми збереження миру [22; 24], ступінь впливу різних чинників на збереження миру та методика розрахунку глобального індексу миру;
- місце глобальної проблеми народонаселення у системі глобальних проблем людства, її взаємозв'язок і взаємозалежність з іншими глобальними проблемами та особливості демографічної політики на макрорегіональному і глобальному рівнях;
- вплив сучасного технологічного поступу на здоров'я людини та сферу охорони здоров'я, на спосіб життя людей та їхню безпеку: хвороби цивілізації, ВІЛ/СНІД, пандемія COVID-19 тощо;
- особливості поширення процесів урбанізації в умовах глобалізації та функції глобальних міст у XXI ст.;
- індикатори вимірювання рівня бідності у світі [21; 23], особливості геопросторової організації проблеми бідності у світі;
- загрози пов'язані з поширенням наркоманії та злочинності, особливо організованої, у світі;
- забезпечення країн та макрорегіонів світу головними видами непаливних мінеральних ресурсів, вплив сировинного чинника на політичну нестабільність та виникнення й перебіг збройних конфліктів у країнах та макрорегіонах;
- забезпеченість енергетичними ресурсами на глобальному та макрорегіональному рівнях, розроблені Міжнародним енергетичним агентством Сценарії розвитку світової енергетики;
- індикатори вимірювання голоду та переїдання у світі, програми ООН з подолання голоду та боротьби з переїданням;
- геопросторову організацію сталого розвитку у країнах світу, міжнародні організації, які досліджують глобальні екологічні й кліматичні зміни у світі;

➤ антитерористичні міжнародні конвенції ООН, моделі протистояння світового співтовариства з міжнародним тероризмом.

вміти:

- аналізувати зміст поняття «глобальні проблеми»;
- класифікувати глобальні проблеми за різними ознаками;
- аналізувати хронологію наукових досліджень глобальних проблем людства;
- застосовувати знання з глобальних проблем людства при розробці уроків з цієї тематики у середній школі;
- пояснювати ключові ідеї концепції позитивного та негативного миру;
- прогнозувати подальший перебіг демографічної ситуації на глобальному рівні, зміни напрямку та обсягу міграційних потоків, визначати потенційні регіони можливого формування біженців;
- аналізувати географічні особливості поширення хвороб цивілізації, пояснювати показники стану здоров'я населення країн світу;
- аналізувати особливості урбанізації як глобальної проблеми людства;
- аналізувати роль ООН та інших міжнародних урядових і неурядових інституцій, окремих персоналій у процесі подолання бідності у світі;
- розробляти типологію країн за індексом злочинності, обґрунтовувати загрози спричинені глобалізацією організованої злочинності та її інтеграцією у кіберпростір;
- розраховувати рівень забезпечення та внутрішнього споживання головних видів непаливних мінеральних ресурсів у країнах та макрорегіонах світу;
- укладати типологію макрорегіонів за співвідношенням виробництва і споживання енергетичних ресурсів;
- обґрунтовувати актуальність глобальної проблеми голоду та переїдання у XXI ст., аналізувати роль ООН та інших міжнародних інституцій у подоланні цих проблем;
- порівнювати особливості геопросторової організації країн за комбінацією та перебігом екологічних проблем;
- складати карти активності та наслідків терористичної діяльності в різних макрорегіонах та країнах;
- інтегрувати теоретико-прикладні знання з курсу у процес навчання географії у середній школі;
- зацікавлювати та мотивувати здобувачів освіти до виконання пошукових освітніх проєктів, науково-дослідницьких робіт з тематики географії глобальних проблем людства.

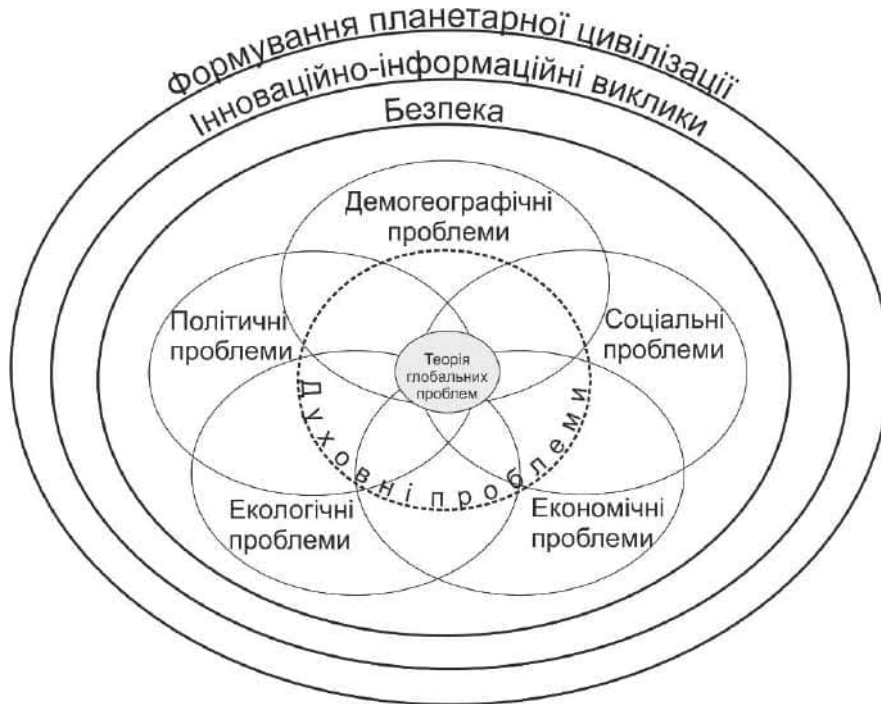
При викладанні курсу, важливо звернути увагу на використання різних підходів до розкриття сутності поняття та структури глобальних проблем людства [6; 12]. Визначаючи первинність просторового підходу, варто брати до уваги й напрацювання філософського, гносеологічного, генетичного, системного і міждисциплінарного підходів, які спільно формують цілісну методологічну парадигму дослідження.

Філософський підхід розкриває сутність, структуру і складні механізми взаємодії та взаємозалежності глобальних проблем в їхній єдності, цілісності, забезпечуючи інші науки, які вивчають окремі глобальні проблеми, в тім числі і суспільну географію, світоглядними та методологічними засадами. Він сприяє інтеграції конкретних наук, які в процесі дослідження глобальних проблем потребують узгодженості та координації [6, с. 278].

Гносеологічний підхід наголошує на джерелах наукового пізнання глобальних проблем, котрими є протиріччя, які виникають у суспільстві. Такі протиріччя визначаються системою соціальних (людина-природа), антропосоціальних (людина-суспільство), соціоприродних (людина-природа) відношень [6, с. 279]. Збалансований характер таких відношень сприяє ефективному довготривалому розвитку суспільства, порушення чого зумовлює появу певних глобальних проблем.

Генетичний підхід передбачає дослідження часового аспекту формування глобальних проблем. Міждисциплінарний підхід, пов'язаний з аналізом деяких аспектів політології, економіки, демографії, екології та інших наук, які виходять за усталені рамки окремих наук, наприклад, суспільної географії. Із позицій системного підходу, множина глобальних проблем розглядається як складна система, впорядкована певним способом множина взаємопов'язаних елементів, які утворюють певну цілісну єдність [6, с. 279–280].

Щодо типології глобальних проблем людства, то у науці домінує усталений з 70-х років ХХ ст. сферичний підхід та виокремлення, згідно нього, демографічних, економічних, політичних, екологічних проблем людства [7; 23; 24]. Часто у науковій літературі зустрічається видовий підхід до типології глобальних проблем: проблема війни і миру, проблема народонаселення, проблема подолання економічного відставання країн, що розвиваються та ін. [12, с. 102]. Видовий підхід переважає у розкритті тематики глобальних проблем людства в навчальних програмах з географії для 7–9 і 10–11 класів [4; 5] та підручниках й атласах з географії для середньої школи [1–3; 10; 15; 18].

Рис. 2. Типологія глобальних проблем
(М. Книш, Л. Котик, 2015)

У розробленій типології (рис. 2) глобальні проблеми представлені у вигляді шести підсистем, що взаємоперетинаються, взаємодоповнюють одна одну та представляють головні типи глобальних проблем [7; 8; 12]:

- демографічні (стабілізація кількості населення світу, скорочення чисельності малих народів та етносів, дитяча смертність, депопуляція, старіння населення, якість та кількість працересурсного потенціалу, міграція населення, біженці, урбанізація та ін.);
- соціальні (якість життя населення, захворюваність населення, функціональна неграмотність, бідність населення, безробіття, рівень розвитку сфери послуг, збереження культурного та релігійного різноманіття, злочинність, наркоманія та ін.);
- економічні (енергетична, сировинна, продовольча, прісної та питної води, подолання відставання, адаптації господарства держав до нових економічних викликів, освоєння Світового океану, освоєння Антарктиди, освоєння Космосу та ін.);
- екологічні (кліматичні зміни, збільшення CO₂ в атмосфері, забруднення сфер Землі, зменшення площ лісів, зменшення площ сільськогосподарських угідь, збереження біорізноманіття та ін.);
- політичні (війни і миру, демократизації, тероризму, функціонування міжнародних організацій глобального і регіонального типу, формування глобального уряду нового типу, гнучке ІТ-урядування та ін.);
- духовні (загальне зниження рівня духовності, проблеми цінності людського життя тощо).

Глобальними проблемами вищих функціональних рівнів є проблеми глобальної безпеки (як безпеки всього людства так і безпеки держав, етносів, спільнот, окремих громадян),

проблеми інноваційно-інформаційних викликів (доповнена і віртуальна реальність, штучний інтелект тощо), проблеми формування планетарної цивілізації [12]. Останні пов'язані з формуванням нового типу мислення людей, націленого на збереження Землі, як планети загалом, та людини, як розумного біологічного виду, зокрема.

Прослуховування курсу забезпечить формування у магістрів з середньої освіти (географії) системи компетенцій, які є критеріями оцінки якості знань з курсу:

- соціально-особистісні компетенції: креативність, здатність до системного мислення; наполегливість у досягненні мети; толерантність; функціональна грамотність; відкритість і чуйність до різноманіття;

- загальнонаукові компетенції: базові уявлення про глобальні проблеми людства, що сприяють розумінню причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й умінь їх використовувати у професійній і соціальній діяльності;

- інструментальні компетенції: знання іноземної мови; навички цифрової грамотності; навички управління інформацією; дослідницькі навички;

- професійні компетенції: базові уявлення про чинники формування та розвитку глобальних проблем людства; володіння описовими, картографічними, статистичними методами дослідження; здатність професійно використовувати профільні знання для прогнозування змін розвитку глобальних проблем людства, висвітлення їхніх нових аспектів.

Наскрізним є формування *soft skills* (м'яких навичок) студентів, які мають міжпрофесійний, унікальний характер [13], корисні для будь-якого виду діяльності, дозволяють швидко адаптуватися до нових умов, практикувати професійну мобільність, розв'язувати нестандартні життєві й професійні завдання, започатковувати власний бізнес, ініціювати створення стартапів тощо:

- адаптивність/когнітивна гнучкість;
- критичне і креативне мислення;
- управління інформацією і медіаграмотність;
- уміння формулювати власну думку, приймати рішення та нести відповідальність за них;

- лідерські здібності (*leadership*);

- емоційний інтелект;

- поведінковий патерн;

- комунікація і робота в групі/команді (*collaboration*);

- тайм-менеджмент (*team management*);

- самоорганізація і самомотивація;

- презентаційні навички (уміння дискутувати, самопрезентація).

Знання, одержані в процесі вивчення дисципліни «Глобальні проблеми людства», розширяють географічний та глобалістичний кругозір магістрів з середньої освіти (географія). Вони зможуть використовувати їх при вивченні інших освітніх компонентів освітньої програми Середня освіта (географія), у професійній діяльності, при подальшому навчанні за суміжними освітніми програмами у рамках самонавчання та саморозвитку упродовж усього життя.

Висновки. Тематика глобальних проблем людства присутня у навчальних програмах з географії для 7–9 і 10–11 класів. В освітній програмі Середня освіта (географія) другого (магістерського) рівня вищої освіти вона представлена окремим освітнім компонентом — «Глобальні проблеми людства», який має тісні зв'язки з нормативними та вибірковими дисциплінами освітньої програми. Змінність глобального світу, нові геоекономічні та геополітичні виклики зумовлюють актуальність вивчення навчальної дисципліни, яка забезпечує формування фахових компетентностей та м'яких навичок майбутніх вчителів географії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас. Географія: Географічний простір Землі. 11 Клас. — Київ : УОВЦ «Оріон», 2018. — 50 с.
2. Атлас. Географія: регіони та країни. 10 клас. — Київ : Картографія, 2019. — 40 с.
3. Атлас. Географія: Україна і світове господарство. 9 клас. — Київ : УОВЦ «Оріон», 2018. — 50 с.

4. Географія. 6–9 класи. Навчальна програма для загально-освітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
5. Географія. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf>.
6. Книш М., Котик Л. Актуальні наукові підходи до трактування глобальних проблем // *Grail of Science*. — 2022. — № 20. — С. 271–276. DOI:10.36074/grail-of-science.17.06.2022.055.
7. Книш М., Котик Л. Глобальні проблеми людства: навч. посіб. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. — 330 с.
8. Книш М., Котик Л. Глобальні проблеми людства: навч. посібник. — Львів: Простір-М, 2021. — 130 с.
9. Книш М., Мамчур О., Ванда І., Котик Л. Міждисциплінарність при викладанні навчального курсу «Регіональна економічна і соціальна географія світу» // *Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму: зб. наук. праць*. — Київ: Інститут географії НАН України, 2018. — С. 219–221.
10. Коберник С. Г., Коваленко Р. Р. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2017. — 288 с.
11. Котик Л. І. До проблеми нових засобів навчання географії у вищій школі / *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* — Полтава: Астроя, 2020. — С. 230–232.
12. Котик Л. І. До проблеми типізації глобальних проблем людства // *Філософсько-психологічні аспекти духовності сталого розвитку людства: зб. Міжнар. наук.-практ. конф.* — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022. — С. 101–105.
13. Котик Л. І. До проблеми формування soft skills майбутніх вчителів географії // *Інтеграція фундаментальних та прикладних досліджень в географічній, екологічній та хімічній освіті: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. інтернет конф.* — Умань: Візаві, 2021. — С. 78–82.
14. Мамчур О., Ванда І., Котик Л. Суспільно-географічні дисципліни: завдання у контексті реформ вищої освіти / *Українська географія: сучасні виклики*. Зб. наук. праць у 3-х т. — Київ: Прінт-Сервіс, 2016. — Т. 1. — С. 172–176.
15. Масляк П. О., Капіруліна С. Л. Географія: підруч. для загальноосвіт. навч. закл. з поглибленим вивченням географії для 9 класу. — Харків: Ранок, 2017. — 240 с.
16. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua>.
17. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (географія)» другого (магістерського) рівня вищої освіти. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/07/OPP-014_07-master-2022.pdf.
18. Пестушко В. Ю., Уварова Г. Ш., Довгань А. І. Географія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. — Київ: Генеза, 2017. — 272 с.
19. Природничі науки. Інтегрований курс. 10-11 клас. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти, 2017. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
20. Ровенчак І., Котик Л. Актуальність викладання навчальної дисципліни «Геокультура і геоосвіта України» у вищій школі // *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. — 2021. — Вип. 33. — С. 69–77. DOI: 10.26565/2075-1893-2021-33-08.
21. Human Development Reports, 2021. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2021>.
22. Institute for Economics and Peace. URL: <http://economicsandpeace.org>.
23. Millennium Development Goals. URL: <https://www.un.org/millenniumgoals>.
24. The Club of Rome. URL: <http://www.clubofrome.org>.

Наукове видання

Доктор філософії Олена Степанів: географ, краєзнавець, педагог

**Матеріали Міжнародного наукового онлайн-семінару,
присвяченого 130-літтю від народження ученої
(Україна, м. Львів, 20 грудня 2022 р.)**

Коректор, комп'ютерне верстання *Марія Хоминець*

Формат 60x84_{1/8}
Умовн. друк. арк. .... Наклад 50 прим. Зам. ....

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.

Друк ТзОВ «Простір-М»
Свідоцтво ДК № 5068 від 22.03.2016 р.
79000, м. Львів, вул. М. Скорика, 8
Тел.: (032) 261-09-05, e-mail: prostir.druk@gmail.com